

*3.1. ТРАЦЦЯК***НОВЫЯ ШЛЯХІ АСЭНСАВАННЯ СПАДЧЫНЫ М. ГАРЭЦКАГА
АБ ПЕРШАЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЕ Ў КАНТЭКСЦЕ ДАСЛЕДАВАННЯЎ,
ПРЫСВЕЧАНЫХ АМЕРЫКАНСКОЙ І ЗАХОДНЕЕЎРАПЕЙСКОЙ ЛІТАРАТУРЫ**

Беларуская літаратура, прысвечаная падзеям Першай сусветнай вайны, з'яўляецца неад'емнай часткай сусветнага літаратурнага працэсу. Нягледзячы на тое, што яе аб'ём адносна небагаты ў параўнанні з заходнееўрапейскім і амерыканскім прыгожым пісьменствам, варта адзначыць: яна не саступае лепшым замежным узорам. Відавочна, што прычынай такой невялікай колькасці літаратурна-мастацкіх твораў аб падзеях 1914–1918 гадоў, па-першае, стаўся той вал падзей, які абрынуўся, пачынаючы з 1917 года, на Беларусь, і выклікаў да жыцця шэраг новых тэм, што заклікалі Першую сусветную ў святломасці пісьменнікаў і паэтаў, а таксама і патэнцыяльнага чытача. Па-другое, палітычныя і эканамічныя прычыны, па якіх распачалася сусветная вайна, не закраналі глыбінных інтарэсаў большасці беларусаў, бо ў іх выпадку надзённымі былі пытанні аб набыцці нацыянальнай незалежнасці і сродкаў існавання. Пацверджаннем гэтаму можа стаць цытата са знакамітага дакументальна-мастацкага дзённіка М. Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне (Запіскі салдата 2-й батарэі N-скай артылерыйскай брыгады Лявона Задумы)»

³ Подобные настроения описывались уже у раннего Г. Дж. Уэллса в повести «Рассказ о грядущих днях» (1899).

(1926): «... Усё цяпер згіне, як згіну, можа, і я сам, ва славу ... на славу ... чаго? Вызвалення "малых" народаў? А ці вызваліцца мой народ? Што яму дасць гэтая вайна?» [1, с. 327].

Пад час дэталёвага даследавання беларускай літаратуры аб Вялікай вайне можна назіраць шэраг тыпалагічных схаджэнняў з творамі амерыканскіх, англійскіх, нямецкіх, французскіх і іншых аўтараў. Варта адзначыць, што яна не абмяжоўваецца толькі вышэй узгаданай кнігай М. Гарэцкага і яго апавяданнямі на дадзеную тэматыку («Літоўскі хутарок», «Рускі», «На этапе», «Генерал»). Далей артыкул будзе ў асноўным прысвечаны аналізу рознапланавых навуковых крыніц, што могуць спатрэбіцца для адэкватнага вывучэння «ваеннай» спадчыны пісьменніка ў кантэксце заходнееўрапейскай і амерыканскай літаратур. Відавочна, што акрамя аўтабіяграфічнай кнігі «На імперыялістычнай вайне» М. Гарэцкага, мастацкую форму і змест якой параўноўваюць з падобнымі катэгорыямі ў рамане А. Барбюса «Агонь. Дзённік узвода» (1916), дзённіку «У сталёвых навальніцах» (1920) Э. Юнгера, асобных творах Э. Хемінгуэя, у беларускай літаратуры склаўся пласт паэтычных твораў, што практычна выпалі з параўнальна-гістарычнага вывучэння. У якасці прыкладаў мы прывядзем некалькі цікавых паралеляў: нізка вершаў «Песні вайны» (1914) Я. Купалы і зборнік «Вобразы вайны» (1916) Р. Олдынтана; асобныя вершы З. Бядулі, А. Гаруна, Я. Коласа і творы брытанскіх «акопных паэтаў» (Р. Брука, З. Сэсуна, І. Гарні, І. Розенберга і інш.). Такім чынам, нам бачыцца актуальным даследаванне беларускай літаратуры аб Першай сусветнай вайне ў кантэксце здабыткаў заходнееўрапейскай і амерыканскай літаратур.

Нельга не заўважыць, што адэкватнае вывучэнне тыпалагічных схаджэнняў у творах беларускіх, заходнееўрапейскіх і амерыканскіх мастакоў слова (М. Гарэцкага, А. Барбюса, Э.М. Рэмарка, Р. Олдынтана, Э. Хемінгуэя і інш.) немагчыма без звароту навуковых крыніц, якія ўмоўна можна падзяліць на тры асноўныя групы:

- працы заходнееўрапейскіх, паўночнаамерыканскіх аўтараў (радзей навукоўцаў з іншых краін);
- даследаванні савецкіх і расійскіх літаратуразнаўцаў;
- манаграфіі, артыкулы і дысертацыі беларускіх навукоўцаў.

Аб'ектыўнай прычынай такога падзелу мы лічым больш часты зварот замежных даследчыкаў (асабліва англійскіх, нямецкіх, французскіх, бельгійскіх і амерыканскіх) да праблем адлюстравання падзей Першай сусветнай вайны ў літаратурна-мастацкім творы (у розны час даследаваліся асноўныя прыёмы адлюстравання баявых дзеянняў і іх уплыў на асобу чалавека, вобраз аўтара, падаваліся тыпалогія літаратурнага суб'екта, асаблівасці пабудовы сюжэта, кампазіцыя, па-засюжэтныя элементы, мастацкія прастора і час, і, абавязкова, тыпалагічныя схаджэнні, узаемаўплывы ў прозе аб Вялікай вайне).

Найбольшую цікавасць для даследчыка шматграннай мастацка-дакументальнай літаратуры аб Першай сусветнай вайне на сённяшнім этапе ўяўляюць наступныя працы замежных аўтараў:

– «*Кэмбрыджскі даведнік па ваеннай літаратуры*» [2], дзе прасочваецца эвалюцыя працэсу адлюстравання ваенных дзеянняў у літаратурна-мастацкім творы ад часоў антычнасці і Сярэднявечча да перыяду ўзброенных канфліктаў ва В'етнаме і Карэе ў другой палове ХХ стагоддзя. У працы шматаспектна разглядаецца паняцце «вайна». Асобны раздзел прысвечаны аналізу псіхалогіі чалавека на полі бою і па-за яго межамі, у тым ліку пад час Першай сусветнай вайны, што паклала пачатак узброеным канфліктам сучаснасці (знаёмства з дадзенай часткай дазваляе больш глыбока даследаваць успрыманне ваенных дзеянняў персанажамі М. Гарэцкага). Кніга можа зацікавіць і выкладзенымі ў ёй аўтарытэтнымі меркаваннямі аб асноўных этапах развіцця «ваеннай літаратуры», што былі прапанаваныя Т. Тэйт, Дж. Рыдам, П. Квінам і інш.

– «*Даведнік па літаратуры аб Першай сусветнай вайне*» [3], што выйшаў у выдавецтве Cambridge University Press у 2005 годзе (пад рэдакцыяй В. Шэры). Кніга вылучаецца найбольш поўным (на сённяшні момант) аглядам літаратурна-мастацкіх твораў у розных нацыянальных літаратурах, прысвечаных падзеям той вайны і яе наступствам. Асобую ўвагу трэба надаць такім раздзелам як «Вялікая вайна і літаратурны мадэрнізм у Брытаніі», «Вялікая вайна і еўрапейскі авангард», «Міфы, успаміны і помнікі» (раздзел прысвечаны эвалюцыі поглядаў аб падзеях 1914–1918 гадоў у пасляваенных літаратурна-мастацкіх творах), «Амерыканская літаратура аб Першай сусветнай вайне». Адным з недахопаў «Даведніка» В. Шэры называе адсутнасць у ім раздзела, прысвечанага мастацкаму пераасэнсаванню падзей 1914–1918 гадоў у творах аўтараў-выхадцаў са шматнацыянальнай Расійскай імперыі. Рэдактар падкрэслівае надзённасць такога даследавання і тлумачыць яе ўзросшай цікавасцю заходнееўрапейскіх і амерыканскіх літаратуразнаўцаў да дадзенага (практычна не вядомага ім) пласта літаратуры [3, с. 10].

– «*Вялікая вайна ў брытанскай літаратуры*» А. Барлоў (2002) [4], дзе падаецца даследаванне асноўных літаратурных плыняў і накірункаў у англійскай літаратуры напярэдадні, пад час і пасля заканчэння Першай сусветнай вайны, вылучаюцца асобныя жанры брытанскай ваеннай літаратуры: эпістальныя творы, дзённікі, створаныя ў акопах, мемуары, песні, паэтычныя і праязныя творы. Аўтар даследавання праводзіць шэраг паралеляў з творчасцю нямецкіх і французскіх пісьменнікаў. Апошні раздзел даведніка прысвечаны ўздзеянню Першай сусветнай вайны на літаратуру і масавую культуру наступных

дзесяцігоддзяў. У кнізе пададзена храналагічная табліца, у якой адлюстраваны асноўныя падзеі Вялікай вайны і час публікацыі значных літаратурна-мастацкіх твораў на дадзеныя тэматыку.

– *«Мадэрнізм, мужчынскае сяброўства, і Першая сусветная вайна»* С. Коул (2003) [5]. На прыкладзе англійскай літаратуры разглядаюцца такія катэгорыі як «франтавое сяброўства» і «адчужэнне чалавека ад звычайнага жыцця» ў сучасным яму грамадстве (дадзеныя паняцці ў аднолькавай ступені актуальныя і для заходнееўрапейскай і амерыканскай літаратур, і для беларускага мастацтва слова). Кніга вылучаецца аналізам змен у разуменні паняцця «франтавое сяброўства», што адбыліся пасля заканчэння Першай сусветнай вайны (паступова яно страчвае вагу ў вачах ветэранаў вайны, якія бачаць, што іх цёплыя адносіны, заснаваныя на бездапаможнасці перад зыходам у нябыт, знішчае сацыяльная і эканамічная няроўнасць). С. Коул адзначае, што мужчынскае сяброўства набывае асаблівае гучанне ў кантэксце даследавання мадэрнісцкіх плыняў у заходнееўрапейскай і амерыканскай літаратуры першай трэці XX стагоддзя. Распрацоўваецца праблематыка «згубленага пакалення» ў дачыненні непасрэдна да англійскай літаратуры.

– Артыкул *«"Дзе смерць становіцца абсурдам і жыццё яшчэ большай недарэчнасцю": літаратурныя погляды на Вялікую вайну 1914–1918»* Р.П. Лесэніха [6]. У невялікай па аб'ёме працы аўтар праводзіць грунтоўнае параўнальна-гістарычнае даследаванне заходнееўрапейскай літаратуры аб Першай сусветнай вайне, у якім разглядаюцца літаратурна-мастацкія творы ў асноўным антываеннай накіраванасці Э. Томаса, Ф. Мейннга, З. Сэсуна, І. Розенберга, Р. Олдынтана, Э.М. Рэмарка, Б. Шоу, А. Барбюса і інш., а таксама іх уплыў на развіццё сусветнай ваеннай літаратуры наступных дзесяцігоддзяў. Па назіраннях аўтара існуюць і творы, якія даюць іншую трактоўку падзеям Першай сусветнай вайны, што пачынае лічыцца неабходным этапам у гісторыі чалавецтва, калі грамадству становяцца бачнымі глыбінныя працэсы яго развіцця. Ваенныя падзеі малююцца як найважнейшы станоўчы элемент у перыяд сталення чалавека. Акрамя таго, літаратурныя творы, нават пра вайну, робяцца мастацтвам, што не можа не прыносіць эстэтычную асалоду (асобныя творы Ч. Кэрынгтана, А. де Мантэрлана, якія застаюцца практычна неведомымі айчынныму чытачу).

– Артыкул Э.Дж. Лэнгэла *«Аўтабіяграфічныя творы нямецкіх і брытанскіх пісьменнікаў аб Першай сусветнай вайне»* [7] – праца пабудаваная на параўнанні твораў, што належаць да розных плыняў: да «літаратуры расчаравання» (literature of disillusionment) і літаратуры, створанай «салдатамі, якія з задавальненнем зазнавалі яе» [7]. Першыя накірунак прадстаўлены імёнамі Э.М. Рэмарка, Г. Каросы, В. Акермана, другі – Э. Юнгера, Ч. Кэрынгтана. Асаблівую актуальнасць гэты артыкул набывае пад час даследавання аўтабіяграфічнай кнігі М. Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне» у кантэксце іншых твораў дадзенага жанра замежных аўтараў.

– *«Амерыканскі раман і Першая сусветная вайна»* С. Купермана (1968) [8]. Падаецца агляд творчых здабыткаў такіх амерыканскіх пісьменнікаў як Э. Хемінгуэй, Дж. Дос Пасас, У. Фолкнер, У. Марч, Т. Бойд, Л. Столінгс, Дж. Сцівенс, Э.Э. Камінгс, У. Кэзер і інш. Па меркаванні аўтара, вайна разглядаецца мастацкамі слова як разбуральны пачатак, што назаўжды паўплываў на асобу творцы (погляды амерыканскіх пісьменнікаў супадаюць з назіраннямі М. Гарэцкага). Даследчык заўважае, што персанаж-салдат успрымаецца аўтарам як спакутаваны Збавіцель. Такі «Хрыстос у хакі» (Jesus in khaki) [8, с. 18] прымае смерць на вайне, каб выратаваць іншых, ці падкрэсліць амаральны пачатак узброенага канфлікту. С. Куперман адзначае, што амерыканскія пісьменнікі праводзяць паралелі паміж Ісусам і Невядомым салдатам, што пакутуе ад законаў татальнай вайны, якая зводзіць да мінімуму значнасць яго смерці і пераўтварае яго ў безасобовую ахвяру (тыя ж паралелі можна заўважыць у лёсе Хомкі Шпака – персанажа аповесці М. Гарэцкага «Ціхая плынь», 1930).

– *«Дома, на вайне. Сямейнае жыццё і Першая сусветная вайна ў амерыканскай літаратуры»* Дж. Хейтак (2003) [9]. У кнізе праводзіцца даследаванне тыповай для амерыканскага грамадства праблемы вяртання маладых людзей з еўрапейскіх палёў бою, дзе яны набылі дэструктыўны жыццёвы вопыт, што супярэчыў нормам быцця і каштоўнасцям іх бацькоў, якія выпрацоўваліся стагоддзямі (падобная сітуацыя адлюстроўваецца і ў раздзеле «Пабыўка» з дакументальна-мастацкага дзённіка М. Гарэцкага). Асобую ўвагу аўтар надае творчасці Э. Хемінгуэя і, перш за ўсё, яго рамана «Бывай, зброя!» і апавяданню «Салдацкі дом», у якіх найбольш поўна разглядаюцца праблемы сямейнага жыцця ў першай трэці XX стагоддзя.

– Артыкулы *«Вялікая вайна і лёс літаратурнага твора»*, *«Калі скончылася вайна: вяртанне да непрадузятасці»*, *«"Век джазу" і "страчанае пакаленне": новы перагляд»*, *«Вайна як метафара: прыклад Эрнэста Хемінгуэя»* з фундаментальнай працы «Кэмбрыджская гісторыя амерыканскай літаратуры» пад агульнай рэдакцыяй С. Берковіча (Том шосты: проза, 1910–1950, кніга пабачыла свет у 2002 годзе) [10], дзе падаецца комплексны агляд амерыканскай літаратуры як напярэдадні, так і пад час і пасля заканчэння Першай сусветнай вайны. Аўтары даследаванняў звяртаюцца да тых асаблівасцей літаратурна-мастацкіх твораў, што характарызуюць менавіта творы пісьменнікаў і паэтаў ЗША.

Плённае вывучэнне ўзаемадачынненняў беларускай, амерыканскай і заходнееўрапейскай літаратуры не магчыма і без выкарыстання некаторых прац савецкіх літаратуразнаўцаў: Дз. Затонскага [11, 12, 13], З. Маянц [14], І. Кашкіна [15] і інш. Падрабязней засяродзім увагу на кнізе П. Топера «*Дзеля жыцця на зямлі. Літаратура і вайна. Традыцыі. Раішэнні. Героі: Манаграфія*» (1985) [16] і артыкуле М. Анастасьева «*Першая сусветная вайна і літаратура*» (1984) [17].

У манаграфіі П. Топера робіцца спроба даследаваць савецкую літаратуру аб Вялікай Айчыннай вайне ў кантэксце замежных. Аўтар звяртаецца да традыцый адлюстравання вайны ў празаічных і паэтычных творах XVIII – першай трэці XX стагоддзяў. Калі гаварыць аб даследаванні літаратуры аб Першай сусветнай, даследчык канцэнтруе ўвагу на раманах А. Барбюса «Агонь» і «Яснасьць», «Смерць героя» Р. Олдынтана, «На Заходнім кірунку без змен» і «Вяртанне» Э.М. Рэмарка, «Бывай, зброя!» Э. Хемінгуэя і інш. Асабліва негатыўны водгук атрымала аўтабіяграфічная кніга Э. Юнгера «У сталёвых навальніцах», бо яна быццам бы ўтрымлівала комплекс мілітарысцкіх ідэй і «прызнанне вайны натуральным станам, што абумоўліваецца біялагічнымі, а не сацыяльнымі прычынамі ..., і эстэтызацыю жаклівага, ... і расізм, і думку аб велічы гібелі ў безнадзейным баі» [16, с. 123]. Справа ў тым, што перад літаратуразнаўцам стаяла мэта пацвердзіць тэзіс аб імперыялістычным характары вайны 1914–1918 гадоў. Гэта вымушала яго весці даследаванне па шляху падгонкі існуючага літаратурнага матэрыялу. Права на карэкцыю, а тым больш на перагляд фактаў, не існавала.

М. Анастасьеў у артыкуле «Першая сусветная вайна і літаратура», як і П. Топер, разглядае творчасць Э. Хемінгуэя, Р. Олдынтана, Э.М. Рэмарка. Даследчык спрабуе высветліць, што яднае пісьменнікаў, якія нягледзячы на ваенны вопыт рознага кшталту, стварылі кнігі-помнікі «згубленаму пакаленню». Асаблівую ўвагу ён надае натуралістычнаму адлюстраванню рэчаіснасці, ступень якога можа адрознівацца ў залежнасці ад мэт празаікаў: так, Э.М. Рэмарк не бачыць ваенных падзей без жаклівых падрабязнасцяў жыцця і смерці, у той жа час А. Цвейг, наадварот, канцэнтруе ўсю ўвагу чытача не на жудасных здарэннях на полі бою, а на зменах у псіхалагічным стане ўдзельніка вайны (тое ж можна сказаць пра творчасць М. Гарэцкага).

Расійскі даследчык літаратуры аб Першай сусветнай вайне М. Шмыроў у артыкуле «*Вайна і некаторыя тэндэнцыі развіцця мастацкай культуры*» (2002) [18] падкрэслівае, што дэкаданс, сімвалізм і футурызм былі асноўнымі накірункамі ў еўрапейскай мастацкай свядомасці ваеннага часу, якія былі «своеасаблівым сродкам рэвізіі і пераасэнсавання ідэйных і светапоглядных асноў еўрапейскай цывілізацыі, што трапіла ў тупік» [18, с. 547]. Аўтар падкрэслівае, што літаратура аб вайне больш не карысталася «салоннай ветлівасцю»: творы Л.-Ф. Селіна, Я. Гашака, Э.М. Рэмарка. Значным фактам М. Шмыроў лічыў развіццё прынцыпа татальнасці ў мастацкай літаратуры (ім актыўна карыстаўся і М. Гарэцкі).

Расійскі даследчык Ю. Салонін звяртаўся не толькі да асаблівасцей адлюстравання Першай сусветнай вайны ў творах нямецкага пісьменніка Э. Юнгера, але і разглядаў уплыў падзей 1914–1918 гадоў на асобу творцы-літаратара. Так у артыкуле «*Эрнст Юнгер: ад уяўлення да метафізікі гісторыі*» [19] ён праводзіць думку аб тым, што жнівень 1914 года «парваў культурна-гістарычную кантынuitнасць удасканалвання цывілізацыі і светабудовы» [19, с. 22] і прымусіў чалавека-пісьменніка прымірыцца, а пазней і зжыцца з логікай абсурда быцця.

Айчынным даследчыкі шмат часу таму пачалі разглядаць праблему ўзаемадачыннення беларускай літаратуры аб Першай сусветнай вайне з творами на гэтую ж тэматыку ў замежным прыгожым пісьменстве. Для прыкладу возьмем артыкул А. Адамовіча «*Узаемадзеянне беларускай і рускай "ваеннай прозы" з еўрапейскай літаратурнай і гуманістычнай традыцыяй*» (1977) [20]. Мэтай працы было параўнанне беларускіх і рускіх празаічных і паэтычных твораў, прысвечаных Вялікай Айчыннай вайне. Аднак, тэрмін «ваенная проза» А. Адамовіч распаўсюджвае таксама і на творы аб Першай сусветнай. Таму у поле яго зроку трапляюць творчыя здабыткі не толькі В. Быкава, К. Сіманова, Ю. Бондарова, Я. Брыля, але і кнігі А. Лебядзенкі, М. Гарэцкага, Р. Олдынтана, А. Цвейга, Э. Хемінгуэя і інш.

Цікавае ў дадзеным выпадку выклікае і праца М. Тычыны «*На фоне "агульнаеўрапейскага прагрэсу"*» (1982) [21] са зборніка літаратурна-крытычных артыкулаў «Час прозы» (1988). Даследчык падкрэслівае, што вайна 1914–1918 гадоў «падвяла рысу пад працу дзеячаў беларускай культуры і літаратуры» [21, с. 25], яна дапамагла выявіць і нацыянальна-спецыфічныя і агульнасусветныя рысы ў тагачаснай беларускай літаратуры, прынесла актуальную тэматыку і праблематыку. М. Тычына засяроджвае ўвагу на кнізе М. Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне», ён праводзіць паралелі паміж галоўным персанажам гэтага аўтабіяграфічнага твора і героямі Э.М. Рэмарка, Э. Хемінгуэя, А. Барбюса, Р. Олдынтана і А. Цвейга. Падобную праблематыку даследчык працягвае разглядаць і ў рускамоўным выданні «*Народ і вайна: Нацыянальны характар як аб'ект адлюстравання. Вопыт гістарычна-тыпалагічнага аналізу беларускай ваеннай прозы*» (1985) [22].

І. Шаблоўская прысвяціла шмат часу даследаванню актуальных пытанняў ўспрымання сусветнай літаратуры ў беларускай культурнай прасторы. Нягледзячы на тое, што яе манаграфія «*Самай высокай мерай: сучасная проза еўрапейскіх сацыялістычных краін пра вайну*» (1984) [23] прысвечана характа-

рыстыцы твораў балгарскіх, беларускіх, венгерскіх, румынскіх, славацкіх і югаслаўскіх пісьменнікаў пра Другую сусветную, аўтар спрабуе прасачыць, як кнігі Э.М. Рэмарка, Л. Рэна, Р. Олдынтана, Р. Ралана аб Вялікай вайне паўплывалі на стварэнне літаратурна-мастацкіх твораў, прысвечаных падзеям 1939–1945 гадоў.

Неабходна звярнуць увагу яшчэ на адну кнігу І. Шаблюўскай: «Сусветная літаратура ў беларускай прасторы. Рэцэнцыя. Тыпалогія. Кантакты» (2007) [24]. У ёй былі сабраны артыкулы і тэксты выступленняў на сімпозіумах і канферэнцыях розных гадоў. Цікавасць для нас уяўляюць наступныя артыкулы «Амерыканскі war novel і беларуская ваенная проза (тэрмін і яго змест)», «Успрыняцце амерыканскай літаратуры ў беларускім асяроддзі» і «Вялікая кніга Яраслава Гашака» (прысвячаўся раману «Прыгоды ўдалага ваякі Швейка на сусветнай вайне»).

Асобна неабходна разгледзіць працы Е. Ляванавай, звязаныя з параўнальна-гістарычнам вывучэннем твораў аб Першай сусветнай вайне ў беларускай, амерыканскай і заходнеўрапейскай літаратурах. У артыкуле «"Вайна нас змыла". Эрых Марыя Рэмарк і літаратура "страчанага пакалення"» (2002) [25] аўтар зазначае, што творчасцю нямецкага мастака слова захапляліся А. Адамовіч і Б. Сачанка, праводзіць аналогіі паміж яго ваеннымі раманами і мастацка-дакументальнай кнігай М. Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне». Дачыненне творчасці гэтага пісьменніка да сусветнай літаратурнай традыцыі разглядаецца і ў артыкуле «"І няма нічога вышэйшага ..." Творчасць Максіма Гарэцкага ў кантэксце заходнеўрапейскай літаратуры пра Першую сусветную вайну» (2003) [26]. Нельга не звярнуць увагу яшчэ на адзін артыкул Е. Ляванавой: «"Усё паклаў на алтар праўды ..." Яраслаў Гашак і яго раман "Прыгоды ўдалага салдата Швейка"» (2003) [27]. У працы даследуецца лёс беларускамоўных перакладаў гэтага антываеннага рамана, яго ўплыў на мастацкае спасціжэнне свету беларускімі літаратарамі.

Фігура М. Гарэцкага з'яўляецца знакавай для беларускай літаратуры аб Першай сусветнай вайне. Існуе шэраг прац (акрамя пералічаных вышэй), што даследуюць сувязь яго ваеннай прозы з сусветнай літаратурай: «Праблема "чалавек і вайна" ў творах М. Гарэцкага і А. Барбюса. Аўтарэферат дысертацыі на артыманне навуковай ступені кандыдата філалагічных навук» (1986) Т. Тарасавай [28]; артыкулы Дз. Бугаёва «Самаадданае служэнне Бацькаўшчыне (Пра Максіма Гарэцкага і яго наватарскую ролю ў гісторыі беларускай літаратуры)» (1985) [29], Г. Кажамякіна «Максім Гарэцкі і сусветная літаратура» (2002) [30], М. Кенькі «Творчасць Максіма Гарэцкага ў кантэксце еўрапейскай літаратуры ХХ ст.» [31] і інш.

Такім чынам, нягледзячы на значную колькасць літаратуразнаўчых прац, прысвечаных вывучэнню беларускай літаратуры аб Першай сусветнай вайне ў кантэксце амерыканскай і заходнеўрапейскай літаратуры, на сённяшнім этапе ўзнікае новы шэраг пытанняў, які патрабуе далейшага аналізу гэтай праблемы:

– тыпалагічныя сувязі беларускай літаратуры аб падзеях 1914–1918 гадоў з творами заходнеўрапейскіх і амерыканскіх аўтараў;

– агульныя для беларускага, заходнеўрапейскага і амерыканскага прыгожага пісьменства шляхі адлюстравання вайны;

– асаблівасці асэнсавання Першай сусветнай у творах айчынных пісьменнікаў (перш за ўсё М. Гарэцкага), якія становіцца мажлівым заўважыць толькі праз прызму сусветнай літаратуры аб трагічных падзеях 1914–1918 гадоў.

ЛІТАРАТУРА

1. Гарэцкі, М. На імперыялістычнай вайне / М. Гарэцкі // Збор твораў. У 4 т. Т.3. – Мн. Мастацкая літаратура, 1985. – С. 5 – 129.
2. The Cambridge Companion to War Writing. Ed. by K. Mc Loughlin. – Cambridge University Press, 2009. – 287 p.
3. The Cambridge Companion to the Literature of the First World War. Ed. by V. Sherry. – Cambridge University Press, 2005. – 325 p.
4. Barlow, A. The Great War in British Literature / A. Barlow. – Cambridge University Press, 2000. – 205 p.
5. Cole, S. Modernism, Male Friendship, and the First World War / S. Cole. – Cambridge University Press, 2003. – 310 p.
6. Lessenich, R.P. 'Where Death Becomes Absurd and Life Absurd': Literary Views of the Great War 1914–1918 / Lessenich R. // Mode of Access: <http://webdoc.gwdg.de/edoc/ia/eese/artic99/less3Sources/HTML-Pages/HTML-Pages/theGr68.htm>. – Date of Access: 21.01.2010.
7. Lengel, E.G. German and British Memoirs of the First World War / E.G. Lengel // Mode of Access: <http://www.firstworldwar.com/poetsandprose/ww1lit.htm>. – Date of access: 27.01.2010.
8. Cooperman, S. World War I and the American Novel / S. Cooperman. – Baltimore. The Johns Hopkins Press, 1969. – 271 p.

9. Haytock, J. At Home, at War. Domesticity and World War I in American Literature / J. Haytock. – The Ohio State University Press, 2003. – 145 p.
10. The Cambridge History of American Literature. General Editor S. Bercovitch. Volume Six: Prose Writing, 1910–1950. – Cambridge University Press, 2002. – 620 p.
11. Затонский, Д. От Ника Адамса к Роберту Джордану / Д. Затонский // Искусство романа и XX век. – М., Художественная литература, 1973. – С. 337 – 358.
12. Затонский, Д. Эрих Мария Ремарк, или Двадцать лет спустя / Д. Затонский // Художественные ориентиры XX века. – М. Советский писатель, 1988. – С. 313 – 348.
13. Затонский, Д. Эрнест Хемингуэй / Д. Затонский // Зеркала искусства. Статьи о современной зарубежной литературе. – М., Советский писатель, 1975. – С. 211 – 228.
14. Маянц, З. Человек один не может ... Эрнест Хемингуэй. Жизнь и творчество / З. Маянц. – М.: Просвещение, 1966. – 309 с.
15. Кашкин, И. Эрнест Хемингуэй. Критико-биографический очерк / И. Кашкин. – М., Художественная литература, 1966. – 295 с.
16. Топер, П. Ради жизни на земле. Литература и война. Традиции. Решения. Герои: Монография / П. Топер. – М., Советский писатель, 1985. – 656 с.
17. Анастасьев, Н. Первая мировая война и литература / Н. Анастасьев // Вопросы литературы, № 9, 1984. – С. 51 – 87.
18. Шмырёв, М. Война и некоторые тенденции развития художественной культуры / М. Шмырёв // Мировые войны XX века. В четырёх книгах. Книга 1. Первая мировая война. Исторический очерк. – М. Наука, 2002. – С. 546 – 570.
19. Солонин, Ю. Эрнст Юнгер: от воображения к метафизике истории / Ю. Солонин // Э. Юнгер В стальных грозах. – С.-П. Владимир Даль, 2000. – С. 11 – 34
20. Адамович, А. Взаимодействие белорусской и русской «военной прозы» с европейской литературной и гуманистической традицией / А. Адамович // Избранные произведения в двух томах. Том 2. Повести. Интервью. Статьи. Выступления. – Мн. Мастацкая літаратура, 1977. – С. 483 – 486.
21. Тычына, М. На фоне "агульнаеўрапейскага прагрэсу" / М. Тычына // Час прозы: Літаратурна-крытычныя артыкулы. – Мн., Мастацкая літаратура, 1988. – С. 25 – 37.
22. Тычына, М. Народ и война. Национальный характер как объект изображения. Опыт историко-типологического анализа белорусской военной прозы / М. Тычына. – Мн., Наука и техника, 1985. – 327 с.
23. Шабловская, И. Самой высокой мерой: Современная проза европейских социалистических стран о войне / И. Шабловская. – Мн., Университетское, 1984. – 207 с.
24. Шаблоўская, І. Сусветная літаратура ў беларускай прасторы. Рэцэпцыя. Тыпалогія. Кантакты / І. Шаблоўская. – Мн.: Радзіла-плюс, 2007. – 303 с.
25. Лявонова, Е. «Вайна нас змыла». Эрых Марыя Рэмарк і літаратура "страчанага пакалення" / Е. Лявонова // Роднае слова, № 1, 2002. – С. 67 – 71.
26. Лявонова, Е. «І няма нічога вышэйшага ...» Творчасць Максіма Гарэцкага ў кантэксце заходне-еўрапейскай літаратуры пра Першую сусветную вайну» / Е. Лявонова // Агульнае і адметнае. – Мн., Мастацкая літаратура, 2003. – С. 65 – 72.
27. Лявонова, Е. «Усё паклаў на алтар праўды ...». Яраслаў Гашак і яго раман «Прыгоды ўдалага салдата Швейка» / Е. Лявонова. – Роднае слова, № 2, 2003. – С. 22 – 25.
28. Тарасава, Т. Праблема "чалавек і вайна" ў творах М. Гарэцкага і А. Барбюса. Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне навуковай ступені кандыдата філалагічных навук / Т. Тарасава. – Мн., 1986. – 21 с.
29. Бугаёў, Дз. Самаадданае служэнне Бацькаўшчыне (Пра Максіма Гарэцкага і яго наватарскую ролю ў гісторыі беларускай літаратуры) / Дз. Бугаёў // Чалавечнасць. – Мн., Мастацкая літаратура, 1985 – С. 4 – 50.
30. Кажамякін, Г. Максім Гарэцкі і сусветная літаратура / Г. Кажамякін // Веснік БДУ. Серыя 4. Філалогія. Журналістыка. Педагагіка. – №2, 2002. – С. 8 – 12.
31. Кенька, М. Творчасць Максіма Гарэцкага ў кантэксце еўрапейскай літаратуры XX ст. / М. Кенька. – Беларусь паміж Усходам і Захадам. Праблемы міжнацыянальнага, міжрэлігійнага і міжкультурнага ўзаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу. Частка 2. – Мн. Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны, 1997. – С. 198 – 203.